

Miraš Martinović

ANTIČKI GRADOVI SNOVI I SUDBINE - SVAČ, VRIJEME KATEDRALA

(segment knjige u pripremi)

To je nepovrjedivo utočište proganjanih ljudi i grobnica Uglednih pokojnika. To je grad u gradu, intelektualno i moralno središte, srce javne djelatnosti, apoteoza misli, znanja i umjetnosti. Sa silnim procvatom njene ornamentacije, po raznolikosti tema i prizora koji je ukrašavaju, katedrala se javlja kao izuzetno kompletna i raznovrsna, čas bezazlena, čas otmena, svakad živa enciklopedija svih srednjovjekovnih saznanja. Te sfinge od kamena su, tako, vaspitači, prvorazredni poučnici.

Fulkaneli: Misterija katedrala

Nekada grad, biskupsko sjedište, danas veličanstvena ruševina. Posjetilac se ne može oteti utisku da u njegovim razvalinama čuje otkucaje nekog, samo njemu znanog sata koji mjeri vrijeme i dugo trajanje. Liči na sfingu, zagledanu u vode jezera, koja začara svakog ko prođe njegovu kapiju i uđe u prostor katedrale Sv. Jovana. Na povratku kroz istu kapiju posjetilac nosi osjećaj velike zagonetke, koju iznosi iz grada.

Grad zagonetniji od svih gradova na prostoru Crne Gore. Njegovo trajanje je obilježio lanac biskupa, među kojima je i onaj Dominik, koji je krivotvorio papinu bulu, da bi sačuvao biskupsko zvanje, koje mu bijaše oduzeto.

O čemu li je razmišljao pri povratku iz Rima, kada je prekorao gradsku kapiju sa krivotvorenim dokumentom? Bijahu suviše ovladala njime biskupska zvanja i zemaljske časti. Zaboravivši na Boga, prijevorni biskup, bi optužen od grada i puka za ubistvo, čiji počinitelj nikada neće biti otkriven. Zagonetka koju čuvaju ruševine.

Imate osjećaj, dok u njima stojite, da svaki kamen govori, da ima svoj glas. Da su to glasovi njegovih stanovnika, koji su se okamenili, pa tako preživjeli sve pohare i rušenja koja je grad doživio, sada odjednom progovorili.

Sazdan na brijegu, sa dominantnim pogledom na jezero, deltu Bojane i sjevernu ravnicu, bio je izazov za sve rušioce koji su tuda prolazili. Prošle su vođe i vojske. Svako ga je rušio, a on se tajanstveno dizao iz sopstvenih ruševina, nalik bijeloj ptici, na koju se usremljuju lešinari.

Odavno usnuo, pamti svoje rušitelje, bez nade da će oživjeti. Njegov duh se sjeća rascijanskog pohoda velikog župana. U pohodu Rašana na Zetu od 1183–1190., uz Danj, Sard, Drivast, Skadar, Ulcinj i Bar, srušen je i ovaj grad.

Najviše je stradao u tatarskoj najezdi 1242. Predanje govori da su Tataři porušili trista šezdeset i pet crkava u gradu. Za svaki dan u godini bila je izgrađena po jedna.

Krajem XIII vijeka podiže ga Jelena Kuntrejska, supruga srpskog kralja Uroša II.

Svač je kovao novac od bakra, s natpisom "Sovacii civitas", na kome je na jednoj prikazana trospratna tvrđava, a na njegovoj drugoj strani lik Svetog Jovana Krstitelja, patrona grada. Pod vlast Osmanlija je pao 1571. Potpuno opustošen više se nikada nije digao. Tada počinje njegovo umiranje koje do danas traje. Rušio ga je ko je stigao, prekopavali su ga pirati, i potrazi za skrivenim blagom. Nema podataka da su ga pronašli.

A niko nije ni osporio činjenicu da jesu.

Autori Svetog Ilirika ističu da nijesu pronašli ni jednog svačkog biskupa iz vremena prije X stoljeća, naglašavajući kako je "zaborav uništio ondašnja imena i podvige predaka".

Dominik je prisustvovao Dukuljanskom koncilu 1199. godine, kada su ga mnogi iz klera i naroda grada Svača optužili za ubistvo.

Ova priča želi da ga probudi, podigne iz vjekovnog sna. On je uistinu mrtav grad, koji kod svakog ko uđe u njegove razvaline, budi osjećaj da je živ.

– Optužili su me na pravdi Boga! – čuje se Dominikov glas koji bi da do kraja izvede na čistac svoj slučaj. Ni poslije toliko vjekova, glas nije umro. Čuje se kao da ga toga trenu izgovaraju usne svačkog biskupa.

-To je plod duša koje nijesu prezale ni od čega. Htjeli su da me udalje od svačke biskupske stolice da stvore prostor za svoje napredovanje u crkvenoj hijerarhiji. Tada su mi na dušu stavili ubistvo jednog rođaka, ali preko drugog lica koje je bilo izvršilac tog gnusnog djela. Tako svoje duše oprljaše zlotvori, kojima nijesam htio popustiti, pa sam se drznuo da iskrivotvorim papsku bulu, samo da bih napakostio njima i njihovim opakim namjerama uzvratilo isto tako zlim djelom.

Bog da je pravedan, raspršio bi njihove namjere. Nije pogledao na mene, a vjerno sam mu do tada služio.

Ako neko jednom bude otvorio kriptu grobnice prije ulaza u katedralu Sv. Marije, vidjeće zemne ostatke onog koji je bio žrtva biskupskih intriga, tendenata na biskupsku stolicu. Možda mrtva usta ipak progovore i kažu istinu, te me tako opravdaju pred Bogom i naraštajima koji su nastanjivali grad. Pred mrtvima.

To ubistvo i danas, nakon mnogo vjekova, stoji kao zagonetka. Ako neko pronađe ključ, i iznese na vidjelo pozadinu mog slučaja, opravdaće me. A ja samo to tražim. Da istina izađe na vidjelo i pravda dobije krila i mjesto koje joj pripada. Pravda je daleka, ali dostupna! –

viče Dominik iz razvalina koje su se otkotrijale prema obalama Šaskog jezera. Svaki kamen govori u moju korist, a kada kamenje progovori onda je istina progovorila. Kamen progovori kada sve učiti, kada svi dokazi padnu u vodu. Moj slučaj je ostao nerazjašnjen. Pobjegao sam u Ugarsku. Tamo sam skončao zemaljske dane, na način koji će ostaviti zagonetka. Neka ništa ne bude razjašnjeno. Kao zagonetka ću najduže živjeti.

Priča da me je usmrtilo tupim predmetom prosjak kome nijesam udijelio milostinju, netačna je. I nju su izmislile zle duše. Na mom putu bilo je mnogo zlih ljudi, urota i intriga, koje su plele nebeske sile i zemaljske vlasti.

Imalo je u mojoj Jovovske sudbine. Kao da mi je on dvojniki. Moja druga polovina. Sve što sam više u Boga vjerovao od mene se okretao. Trebalo je nositi breme teško za čovjeka. Izbor je pao na mene. Svakom čovjeku je dodijeljena sudbina, htio on ili ne, mora je nositi. Isus je rekao učenicima jednom prilikom: Ako mi začutimo, kamenje će progovoriti. I ovoga puta, progovorilo je kamenje, a začutao Bog. Pravda ustuknula. Zla djela su uzeta kao dobra. Pravednik je optužen, niko nije stao na njegovu stranu.

Djela nepravedna, pravednom su podmetnuta. Ispod praga Katedrale Sv. Jovana, zakopana je presuda koju mi je izrekao na brzu ruku sazvani sud i razularenii puk. Treba ispod praga podići srednju od tri jednake ploče, u kamenom kovčegu, spakovana je presuda koju su mi izrekli. Uklesana je na isto tako dvije jednake kamene ploče. Kamen je najpouzdanije svjedočanstvo. – Nije, biskupe! – rekoh mu. – I kamen prebrišu i sa kamena izbrišu. Na samom ulazu katedrale gradskog patrona, nečija ruka je izbrisala slova u kamen urezana. Isto je i sa katedralom Sv. Marije. Slova su i tamo brisana. Svi zavjetni natpisi izbrisani su po ko zna čijoj naredbi, u čiju korist, i za čiji račun. Kome je korist ako se slova brišu? Slova su za to da svjedoče. I imena sa grobnica je prebrisala ista ruka. Ili neka druga, ali su je vodile iste namjere.

Krivotvorio si, biskupe! Zato ti je duša nesmirena, u tuđini. Traži da se vrati, a ne može. Nešto joj ne da!

– Duša se ne može staviti u okove!, čuje se glas.

– Tvoja je okovana!, uzvraća drugi.

– Pročitajte to sa ploča što je urezao čovjek koga sam poslao iz Ugarske da moju sudbinu ukleše u kamen, ostavi kao zavještanje budućima.

Nakon što je podignut prag katedrale, nije nađen nikakav kovčeg sa pločama, niti Dominikovom sudbinom ispod njih!

Ko zna da li je čovjek koga je Dominik poslao izvršio zavještanje koje mu je dao. Ili su ljubitelji starina, u potrazi za blagom, našli i ponijeli taj zavjetni natpis.

Slova DO..... nađenno na jednom kamenom ulomku možda su dio natpisa koji je neznanac uklesao, po nagovoru samog biskupa, a za novac koji mu je dao.

Niko to neće utvrditi. Možda nikada. Ključ je davno izgubljen. Ako ga neko i nađe, ili sakupi rasute djelove kamene ploče na kojoj su zapisane Dominikove riječi kojima se branio ispred puka grada Svača, pronaći će ključ, ući će u grad.

“U ime Gospoda Boga, Dominik se osuđuje najstrožijom kaznom – nasilnom smrću. A od svih nasilnih smrti njemu su dosudili najtežu – kamenovanje”, napisano je u presudi.

LEGENDA O 365 CRKAVA

Legenda o trista šezdeset i pet crkava, na neobičan a siguran način, produžava trajanje Svača, spasavajući ga od zaborava. Ona je rječitija od kamenja koje više, koje svjedoči i odbija smrt i rušitelje od njega.

Kada je bugarski car Samuil, u velikom vojnom pohodu razorio Duklju i popalio Dalmaciju, ostavio je srove tragove rušilaštva. Vojska je ubijala i pljačkala. Sve su dali maču, a što mač nije mogao da usmrti, gumuli su u čeljusti ognju. Vidjevši šta će da doživi njegovo kraljevstvo, iako je bio podigao vojsku i na brdu Oblik pružio otpor, knez Vladimir odlučio, kako bi sačuvao zemlju i narod, da se preda caru. Prema žitiju iz Kraljevstva Slovena, koje je napisano znatno kasnije, bio je izdat od mjesnog župana. Ponovila se sudbina Jude. Jedan Juda nikada ne može biti, kao ni jedna izdaja. Otišao je u Prespu, Samuilovu prijestonicu, gdje je zatočen.

U carske tamnicu siđe carska kći Teodora – Kosara, da donese vode zarobljenima. Tu se odmah zaljubi u dukljanskog kneza, te izmoli kod cara da se uda za njega, što joj on dozvoli.

No, njen otac ne carevaše dugo, presvisnu kada mu na planini Belasici, poslije velikog poraza sa vizantijskom vojskom, pogubiše četrnaest hiljada vojnika, preostalima izvadiše oči, a svakom stotom ostaviše po jedno, kako bi vidio dok vodi ostalih stotinu, bez oba oka. Otišao je na poziv Vladislava, Aronovog sina, koji prije bijaše pogubio zakonitog nasljednika prijestola, Samuilovog sina Radomira, a uzurpirao prijesto i svu vlast za sebe prigrabio. On posla zlatni krst i dva episkopa, Davida i Jovana, kao zalogu da mu ništa neće biti. Nakon što je tražio i dobio drveni krst, na kakvom je Gospod razapet (jer šta je zlato!) krenuo je za Prespu, gdje po drugi put bi zatočen, ovoga puta i oslijepljen.

Prema jednoj verziji i pogubljen, ispred crkve svetog Ahileja.

Priča o gradnji trista šezdeset i pet crkava u Svaču je po svemu sudeći izmišljena u glavi nekog od pisaca apokrifna, najvjerovatnije patarena koji su bili progonjeni u Bugarskoj, a našli zaštitu i utočište u Duklji, kasnije u Humu i Bosni. Teodora – Kosara je držala njihovu stranu u vrijeme kada ih je crkva progonila, a navodno da je i Vladimir bio Vladislavljeva žrtva, zbog naklonosti koju je imao za heretike, koje u ono vrijeme kanonska crkva progonaše bespoštedno.

Prema toj priči, Kosara je, nakon što joj je suprug oslijepljen, krenula u gradnju crkava. Gdje bi god došla i vidjela pogodno mjesto, dizala je hram, upućujući molitve Gospodu da vrati vid Vladimiru. Tada je sva Duklja krenula u gradnju. Svako je učestvovao kako je i koliko mogao, zapostavljajući sve druge poslove, a zidajući hramove božije. Godine su prolazile, Vladimir je stario, a venula je i njena ljepota, predata građevinama i nebu. Za trideset i šest godine je sazidano trista šezdeset i pet

crkava. Kad je posljednja, trista šezdeset i peta crkva sazidana, i iz nje molitve upućene Bogu, Vladimir je pogledao.

Kosara je osjećala toliku ljubav prema svom suprugu, da ju je željela pretočiti u građevine. Htjela je da poslije njenog odlaska sa zemaljskih staza hramovi budu svjedoci ljubavi.

Od trista šezdeset i pet hramova danas su vidljivi ostaci osam, među kojima su dvije katedralne crkve: svetog Jovana Krstitelja i crkva svete Marije.

Oni što su noću dolazili na razvaline grada, pričali su da su vidjeli kako svijetli kamenje, isijavajući ljubav koja i danas traje.

BRISAČI NATPISA

Obilazeći Svač sa Savom Markovićem u proljeće 2011., kada sam se i prvi put susreo sa tim gradom, on mi je pokazao kako je nečija ruka izbrisala latinske natpise na kriptama i ostacima katedrale. Ostao sam skamenjen pred tom, za mene, zastrašujućom slikom i ništa manje zastrašujućim činom. Tada sam došao na ideju da napišem priču o brisačima natpisa, poruka naših prethodnika, nama ostavljenih. O brisanju našeg kontinuiteta i naše svijesti.

Priča je još uvijek zatočena u ideji. Ova fusnota je opomena budućim biračima čije ruke vidim, iako ih vješto skrivaju, kako se pružaju ka preostalim natpisima.

OBOLON (OBLUN)

„Intravit in castellum qui Obolon dicitur“. Prvi pomen grada nalazimo u Ljetopisu popa Dukljanina, sar. XLV. Ali to nije i vrijeme odakle njegov život kreće. Iako je, zahvaljujući Ljetopisu njegovo ime sačuvano. Ako vrijeme i varvari nastave sa rušenjem i raznošenjem posljednjih ostataka, ostaće da živi kao OBOLON Popa Dukljanina.

Nakon unutrašnjih krvavih borbi u Duklji, oko prijestola i krune, Bodinovi i nasljednici Branislavljeva roda, nijesu stali u međusobnim obračunima. Bježeći kroz planine ispred Vizantinaca i Rašana, Bodinov sin Đorđe se utvrdio „u kastelu koji se zvao Obolon“.

Aleksije Kontostefan se u međuvremenu vratio iz Drača u Skadar, tako da su sada svi komandanti učestvovali u opsadi Obluna. Uslijed pobune vojnika iz neposredne okoline kralja Đorđa, tvrđava Oblun je zauzeta, a kralj Đorđe je zarobljen.

Ljetopis dalje bilježi: „A Gradihna sa svojima zauzimaše zemlju i gonjaše kralja, koga s druge strane tjerahu Rašani. Bježeći, kralj se sa svojima skrivao po gorama i šumama, čas ovdje, čas ondje. Ali vidjevši da ga progone sa svih strana kralj, ne znajući što da radi, uđe u tvrđavu koja se zove „OBOLON“.

Tada je Gradihna zadobio teritoriju do Kotora osim tvrđave, u kojoj se kraljeva posada održavala. Međutim, vojskovođa dođe u Skadar, a Gradihna mu poruči da što prije stigne kako bi zauzeli tvrđavu i uhvatili kralja. Kada je vojskovođa došao s vojskom, opsjednuše tvrđavu. Tada oni koji su se smatrali prijateljima i veoma bliskom kralju, i koji su jeli njegov

hljeb, podigoše protiv njega svoje potčinjeno ljudstvo, tako jedni spolja a drugi iznutra predadoše tvrđavu i kralja vojskovođi, gospodinu Aleksiju, koji uzevši kralja, povede ga sa sobom u Drač, a odatle ga, okovanog u pratnji stražara, pošalje u Carigrad, gdje je preminuo u zatvoru¹.

Dok je bio u tvrđavi, kralj je razmišljao o sudbini Dukljanske kraljevine koja u vrijeme njegovog oca doživjele zvjezdane trenutke, pa mu je ličila na tvrđavu iz koje je sada pružao posljednji otpor. U ishod bitke i njene negativne posljedice je vjerovao od početka. Previše stranaka se urotilo protiv njega, a „zla raška struja“ je jedva čekala da se domogne Duklje i da je potčini pod svoje.

Njegove riječi i obraćanje vojnicima suviše su zvučale otrcano i izgledale kao dugo upotrebljavani novac, čije je lice izlizalo mnogo ruku, pa su izgledale bez vrijednosti. No, nije odustajao u pružanju otpora. Nada da je Bog ipak negdje na strani slabih, nemoćnih i malobrojnih, nije ga ostavljala. Vojnici, primamljivani od neprijatelja i potkupljivani novcem i vrijednim darovima, odricali su ga se masovno, pa se kralj osjećao sve usamljenim i napuštenijim.

Takvo će biti moje kraljevstvo, mislio je. Usamljeno i ostavljeno, pašće u ruke moćnika koji će ga bespoštedno krčiti.

Ove riječi je izgovorio, vjerujući da će one nastaviti da žive u tvrđavi, odjekujući između njenih zidova, do vremena kada će ih neko čuti i zapisati.

I pored sudbine Bodinovog sina koji se poistovjetio sa utvrđenim gradom što mu je dopustio utočište, u kojem će on organizovati odbranu i posljednje dane svog kraljevstva, grad je ostao da živi sa svojim imenom.

U *Imeniku geografskih naziva srednjovjekovne Zete G. Škrivanića* pod nazivom *Obod* spominje se njegov stariji oblik *Obolon* iz *Ljetopisa Pape Dukljanina*. Obolon se locira na mjestu današnjeg Riječkog grada. I sami današnji nazivi u odnosu prema starom Obolon – Obod i Obolon – Oblun – idu u prilog Oboluna.¹

Slično nazivu *Oblun* i obližnji *Medun* svoj današnji naziv je dobio od starog *Meteon*.

Obolon se nalazio pored istočne obale Malog blata Skadarskog jezera. Krševiti predio obrastao kržljivim zelenilom, sa vrhom nešto razvučenim, podijeljenim na dva dijela manjim ulegnućem. Na samom vrhu nalaze se ostaci arhitekture jedne crkve i zidovi utvrđenja. Baš ovaj vrh, a ne susjedni viši, izabran je za utvrđenje, ravan odozgo i sa jugozapadne strane ima skoro vertikalne stijene koje su kao prirodna prepreka mogle da zamijene zidove.

¹ Dukljaninov Obolon je veoma važan naziv, jer su ga naši preci donijeli iz Polabja. Tamo je, na prostoru plemenskog saveza Moračana, široka, plitka rijeka Obola, oko koje su živjeli Obolonjani, skraćeno i oskware o Wobljane, od staroevropske osnove bolon, što ukazuje na močvaru. Ova je osnova dala veliki broj hidronima u Rusiji u trouglu: Novgorod-Tambov-Gorkij i obrađena je i u Daljevome rječniku ruskoga jezika i u studijama S. D. Denisenka, Filina i N. Tolstoja, na primjerima: Obolonje, bolon, Bolonje... Iz te staroevropske osnove je i lat. oboleo = zaudarati. Prema tome Obolon nije naziv za vis nego za Malo blato, močvaru pri nižem vodostaju, a Oblun je posljedica našega pretvaranja o-u: Doclea =Duklja, rosa = ruža. R. Rotković, *Odakle su došli preci Crnogoraca*, 1995, 151/152.)

Utvrđenje je imalo prilično pravilan kvadratni ili pravougaoni oblik iako konfiguracija terena nije baš podesna za takav oblik građevine.²

Ostaci keramičkih posuda su svuda rasuti. Grad je, sudeći po njima, imao jednu ili više keramičkih radionica.

Možda su iz tih posuda, koje su kasnije polomljene u borbama, vojnici kralja Đorđa ispijali vođu, gaseći žeđ pred odlučujuću bitku. I sam kralj ispio je posljednju čašu, prije nego će ga odvesti u Carigrad, odakle se nikada neće vratiti. Sjećao se Obluna i dugih tamničkih dana i noći, misliće na njega. Poslije njega će ostati knjiga snova koje je zapisivao u carigradskoj tamnici.

Ostaci crkve i danas su prepoznatljivi i oni leže u centru ostataka utvrđenja. Tvrđava je svakako napravljena poslije kraljevog poraza, možda na mjestu odakle je uputio posljednju molitvu nebu, za spas grada i svoju. Bog ga nije uslišio, a nebo se oglasilo.

Sudeći po načinu zidanja i veličini kvadera ostaci zidina pripadaju ilirsko – grčkom periodu i slični su onima na Samoboru i Medunu.

Kroz njih se i danas čuje neobični šum. Govori se da je to kraljeva duša, pobjegla iz carigradske tamnice i domogla se slobode i predjela gdje je nekada boravila.

Nešto noću pomjera kamenje rasutoga grada. To je ona. Oni koji vjeruju u besmrtnost duše, neće da vjeruju da je to možda učinila ruka nekog tragača za izgubljenim blagom.

Nijedna do sada poznata tvorevina ove vrste na teritoriji Crne Gore nema takav oblik osnove, a Obolon ili sličan naziv ne pominje se nigdje. Tako da je ovaj grad jedinstven i po nazivu. Niko tačno ne zna značenje njegovog imena. Njegova tajna je sakrivena u imenu. Svaki put kad se izgovori Obolon ili Oblun, grad se stvori. Po jednoj priči, a dosta priča se bavi njegovim zidanjem, Bog ga je odavno preslikao na nebu. Tamo postoji kao arhetip, koji će biti ponovo vraćen na zemlju. Ko zna za ovu priču vjeruje bez ostatka da će se to jednom i desiti.

Obolon je besumnije Obolon Popa Dukljanina, koji mu je dao mjesto u svom djelu pa tako zaustavio njegovo prolaženje i onemogućio njegovo rušenje.

² Na brdu Oblun, na jednoj glavici planinskog grebena koji se pruža duž čitavog Malog (Gornjeg) blata, na čijoj se sjevernoj strani turska tvrđava Divan-grad, a na južnoj Bašin-grad i desna obala rijeke Morače, pronađeno je utvrđenje s ostacima "kiklopskih" kvadera u temeljima i jednom srušenom srednjovjekovnom crkvicom. Utvrđenje je identifikovano kao Obolon, pod kojim imenom se i pominje u Ljetopisu popa Dukljanina (gl. XLV). Zajedno sa Samoborom, na sjeveroistoku, građina Oblun kontrolise, sa sjeverozapada, prilaz ilirsko – helenističkom naselju, čija je nekropola nađena na lokalitetu Vele ledine u selu Donji Gostilj, u blizini obale Jezera. On dominira nad velikim prostranstvom sjeverne obale Labeatskog (skadarskog) jezera i zaleđa – Vukovačka polja, Zete i Lješkopolja. Osim toga, on je na istom pravcu pružanja kao Samobor i Medun, zbog čega, zajedno sa njima čini dio odbrane sjeverne linije basena Skadarskog jezera u vrijeme III ilirsko – rimskog rata. Po toj ulozi, po tome što se na jednoj zaravni, dvadesetak metara nižoj od vrha, nalaze ostaci keramike oko temelja građine, a u neposrednoj blizini i nekoliko monumentalnih ilirskih mogila – može se tvrditi da je Obolon sagrađen kad i Samobor, s tim što se mora imati na umu da su sad vidljive pravougaone osnove utvrđenja, s pravilno otesanim kvaderima u temeljima, što se smatra kao kasnija, druga faza Obolona.

KLJUČ OBOLUNA JE PONIO ĐORĐE

I tada za dvanaeste godine kraljevanja kralja Vladimira, Jakvinta po savjetu nekih bezdušnih ljudi, koji bijahu neprijatelji županu Belkanu, dade im otrovno piće, koje je pripremila u Kotoru, gdje je živjela. Ovi, pak kada su došli u Skadar, davali su kralju piti iz ruku njegovih slugu, pa ovaj bi od njih prevaren. Tada pade (kralj) u postelju. Kraljica, pak Jakvinta, znajući da će umrijeti, dođe sa svojim sinom Georgijem u Skadar, da posjeti kralja; čim ju je kralj vidio, odstrani je od sebe i naredi da ona izađe napolje. Kad je izašla, reče ona prisutnima: "Zašto kralj tako postupa? Kakvo mu zlo učinih? Ako želi da zna gospodin kralj, sam stric Dobroslav, koji je u okovima, on je udesio da umre gospodin kralj". Ovo pak reče da bi upropastila Dobroslava, jer se bojala, da bi on naslijedio kraljevstvo. I odmah ode odande i pođe do Garize (Gorice), da sačeka kraljevu smrt. Zatim odavde poruči tajno kraljevim ljudima, obećavajući im vrlo mnogo, da po smrti kraljevoj pogube Dobroslava, što je i učinjeno. Kralj je, naime, umro i bio sahranjen u manastiru svetih mučenika Sergija i Vakha. A kraljevi ljudi kada im se pružila prilika, prema savjetu Jakvintinom, slože se protiv kralja Dobroslava, izvuku ga iz tamnice, oslijepi i uškope, pa pošalju u manastir svetog Sergija i Vakha, gdje je dugo živio s monasima i kasnije umro. (Mošin, 100. Ljetopis, 366–367.)

Odlazeći u Carigrad, kralj se sjećao dolaska u Skadar i riječi svoje majke. – Nikad ovu zemlju nije voljela! – izrekao je riječi, koje su ostale upamćene i koje su Skilica i ostali vizantijski hroničari i ljetopisci na različite načine interpretirali, ali im je smisao ostao isti i jedan. Sudbina im je odredila isti put – carigradsku tamnicu i njemu i majci. U razvalinama Obolona žive njegove riječi, ali i natpis, za koji se vjeruje da ga je pisala njegova ruka. Znajući da slijedi neminovni poraz i odlazak u zatočeništvo, a sluteći ono najgore, htio je ostaviti trag o sebi... GEORGIO... sačuvan je naziv njegovog imena. Ostali dio natpisa je izbrisala nečija ruka, pa se ne zna ni njegov smisao. Da li je on sebi napisao epitaf? Ili je ostavio poruku onima što će doći, šifru koja će otvoriti njegovo vrijeme, ključ kojim će otvoriti OBULON.

Svejedno, šta je htio, šta je napisao i šta mu je bila namjera, ime je ostalo. Kao pečat njegove sudbine koja se obnavlja u ruševinama Obolona. Sve što se jednom desilo ima beskrajne trenutke dešavanja, koje niko ne može zaustaviti, pa ni sami Bog. Tako je i sa Đorđevim imenom, njegovom sudbinom i sudbinom grada Obulona. Te dvije sudbine su se poistovjetile i nikada se nisu razdvojile.

Čovjek je kao i grad. A kralj je kao čovjek! – više neko iz ostataka Tvrdave. Taj opominjući glas je glas Bodinovog sina kralja Đorđa. Onaj koji umre utamničen, vječito sanja slobodu i zemlju za koju se žrtvovao. Obolon i Duklja i danas sanjaju Đorđa. Taj san nije raspršila stvarnost. Samo mu je dala na značaju i trajanju.

svjedoka, zapisa na koje bi se mogli osloniti. Vjerovatno je bio je razapet između dvije neizvjesnosti, šta učiniti, predati se i spasiti svoj i živote svojih bližnjih, ili časno poginuti. Znao je da je njegova žrtva zaludna, a borba unaprijed osuđena na poraz, pošto je rimska vojska bila daleko brojnija, pa samim tim i nadmoćnija. Poznavanje terena i vođenje rata na svojoj zemlji nijesu ovog puta garantovali povoljan ishod po Ilire. Daleko bolje opremljene rimske legije, željne pljačke, osvajanja i ratovanja, napredovale su, bez zadržke.

Gencije je iz lembe sa Labeatskog jezera uputio molitve svojim bogovima, ali ga oni nijesu čuli. Nebo mu ih nije primalo, što je bio znak da je kraj blizu. Da su ilirski bogovi mrtvi. I da njihova mjesta zauzimaju neki drugi, ovog puta rimski bogovi.

Pomišljao je da krene prema Metonu i zatvori se u njega. Svojim ratnicima je to iznio kao mogućnost, dok su čekali da istekne vrijeme koje je Lucije Anicije dao. Nijesu pokazali želju da ga prate na tom posljednjem i pogubnom putu, putu smrti, pa je odustao. I čekao.

A vrijeme je curilo neumitno. Nevidljivi pješčanik je otkucavao sudnje ure jednog kraljevstva i njegovog kralja. Kako mnogo treba čovjeku da se uspne, tako i jednom kraljevstvu, a tako malo da padne i nestane. Taj trenutak između pada i uspona Gencije je odmjerio sobom i svojom sudbinom. Koliko je vremena trebalo do uspona, a koliko malo do pada, mislio je zagledan u talase Labeatskog jezera, koji su udarali o bokove lembe na kojem je kralj čekao svoj kraj. Ta slika ga je podsjetila na sudbinu čovjeka, kojeg svakodnevno udaraju talasi, i njegovo trošenje u tim sudarima.

Stijena na kojoj je podignut Meteon vidljiva je odasvuda i sa nje se pogledom može obuhvatiti čitava zetska ravnica, okolna brda i visovi prokletih planina, koje nazvaše Prokletije, a da niko nikada nije saznao smisao tog imena. – Zašto su te planine proklete? – pitao se Gencije i njihovo ime doveo u vezu sa svojom sudbinom. Konfiguracija izdužene stijene sa zupčastim uzvišenjem na kraju, nad jednom velikom provalijom (u koju se bacila Skerdilaida, po jednoj priči, ne čekajući Rimljane i njihov ulazak u grad!) odredila je oblik utvrđenja – na uzvišenju akropolj, a po ivici na jugu i padini prema sjeveru „donji grad“, možda kurija. Kako se uzvišenje s akropoljem ne pruža u istom pravcu s donjim dijelom hridi, tako je postavljen i situacioni plan u dva smjera. Na akropolju je u srednjem vijeku podignuta tvrđava, dok je zid s južne strane, osobito po ivici stijene, sasvim nestao, a još se samo djelimično drži na padini prema sjeveru.

Nepoznate ga sile potkradaju, možda i ljudska ruka, pa zid stalno gubi svoje obličje, smanjuje se. Neće dugo vremena još trebati da prođe i on će sasvim nestati.

Nije mogao da se bori protiv vremena koje je isticalo, ostavljajući ga na cjedilu. Prostora za odluku je bilo sve manje. Sa tim curenjem curilo je kraljevstvo i skraćivalo se njegovo trajanje.

I grad, prema kome je često pogledivao, nestajao je neumitno.

– Ništa neće ostati, osim ruševine! – odvažio se da kaže pred vojnicima i tjelesnom stražom koja ga je okruživala. Niko se nije usudio da na ove riječi bilo šta odgovori. Vjerovatno su svi imali isto viđenje i mišljenje. S opisivanjem sadašnjeg ruševnog stanja Meteona prepriče se neminovno i sudbina posljednjeg ilirskog kralja.

– A mogile oko Meteona? – govorio je glasno. – I one će biti raskopane i srušene. U njima počivaju naši preci: mudraci, dostojanstvenici, kneževi, običan puk.

Kraljevo viđenje potvrđivalo je vrijeme koje će doći, vijekovi koji će ostaviti surove tragove licem grada i licem zemlje na kojoj je podignut. Na uzvišenjima kojima se završavala padina, u malom polju sela Gomiji Medun, očuvano je nekoliko velikih kamenih mogila. I u polju sela Donji Medun bilo je nekoliko takvih mogila, ali su one sada razgrađene. Time su se i potvrdile posljednje Gencijeve riječi izgovorene na njegovoj zemlji, koju će zauvijek napustiti.

Vrijeme u kojem su podignute te mogile svjedoči o najstarijem periodu utvrđivanja ovog ilirsko-helenističkog grada. U doba Rimljana se neće spominjati. Izgubio je svaku važnost. Osim mogila, u neposrednoj blizini Meteona nađeni su i grobovi, ukopani u zemlju i ograđeni kamenim zidom. U jednom takvom grobu nađen je grčki pehar, a s njim i pitanje: ko je iz njega pio, ako je uopšte pio?! Mnogi predmeti su izrađeni a da nijesu potvrdili svoju funkciju i doživjeli upotrebu.

Taj skifos mogao bi biti pouzdan svjedok da je ilirska gradina na Medunu, u doba helenizma, poprimila nove oblike. Svako vrijeme daje i dodaje, uzima i oduzima. Ostavlja svoje tragove i briše tragove prošlih stoljeća.

Što su i koliko Lebeati preuzeli od Grka, najbolje pokazuje tehnika onih djelova Meteona koji su danas vidljivi ispod kuće (sada muzeja Marka Miljanova) – na sjeveru, i između akropolja i „donjeg grada“, na jugu.

Gencije je, dok su isticali posljednji sati dati za njegovu odluku o predaji, vidio sebe u maglama koje su zahvatile njegovu zemlju. Počeo je da shvata svu težinu krune i kraljevskih znamenja koja je nosio. To je shvatio kao sudbinu, kao nešto predodređeno i unaprijed dato, kao uostalom i čitav čovjekov život. Ma koliko se borili, upinjali svoje snage i usmjeravali misli, ta sila čini kako joj je drago. I sve na kraju ispadne kao puki izraz njene želje koju ne možemo nikada spoznati, pa samim tim ni usmjeriti.

Priča se da je Marko Miljanov, kao dijete često silazio u podrume svoje kuće, pregledao njene temelje, koji su bili sagrađeni i postavljeni na nekim ranijim temeljima, razgovarao sa nekim koga je samo on čuo i vidio. To je primijetila jednog dana njegova majka i uplašila se. Nikome nije pričala. Jednom ga je i zapitala sa kim razgovara, ali joj nije odgovorio.

I kasnije, kada se vratio sa Cetinja, kao čuveni ratnik i raščinjeni vojvoda, osluškiavo je one iz temelja i zapisivao ono što su govorili. Idući za njihovim glasovima, naučio je slova u pedesetoj da bi zapisao ono što su mu došaptavali.

Kao da je prenosio davno ostavljeno zavještanje koje je tražilo da bude zapisano. Kasnije će tu knjigu baciti u vatru, i tako je uništiti.

Način na koji su kameni blokovi tesani i slagani u zidnu masu govori o istom vremenu kada su podignuti bedemi Olciniuma i Rizona.

Odzvonila je sudnja ura, Gencije nije ispunio uslove, pa je predaja stizala kao neminovnost. Ali on nije htio da to bude predaja. Niti da njegovi vojnici razviju barjak koji će je označiti. Htio je da bude zarobljen. Smatrao je da je zarobljavanje časniji gest od predaje.

Opkoljen sa svih strana rimskim brodovima, stajao je na sred jezera i čekao ono što su mu bogovi odredili. Niko taj čin nije opisao. Preostaje nam da nagađamo. Svjedoka nema, a Istorija čuti. Taj čin je umro sa njim i predat zaboravu.

Meteon se i prvi put pominje u vrijeme trećeg ilirsko-rimskog rata, godine Gencijeve propasti, sa kojom je u propast povukao i svoje kraljevstvo. Gencijev kraj neki dovode u vezu sa Meteonom, dok drugi hroničari taj kraj vežu za Skadar. Prema zvaničnim rimskim istoriografima tada su zarobljeni: Karavantije, Skerdilaida i Pleuras. Svi su odvedeni u Rim. Na čelu tužne kolone u kavezu je bio posljednji ilirski kralj.

Doček u Rimu je bio ponižavajući za zarobljenike. Od slave i kraljevstva do poniženja i kaveza (mislio je Gencije, prema nekim kazivanjima koje je sačuvalo ne baš pouzdano sjećanje, to je rekao i supruzi Skerdilaidi), nema ni korak. Treba to doživjeti, i preživjeti. Čovječije padove i uzdignuća može izmjeriti samo i jedino čovjek, nikad Bog. Mjeri onaj što trpi. Kažu da su to njegove riječi, tada izrečene, ostale da putuju i odzvanjaju kroz pamćenje.

Mnogo stoljeća poslije Gencijeve propasti, ali i propasti Meteona, kada je njegova slava potpuno potamnijela, a tama počela da svijetli, otkrivena je nekropola u Gostilju.

Sudeći po procentu vrčeva za vino koji su otkopani u arheološkoj kampanji u gostiljskoj nekropoli (živi uvijek otkopavaju mrtve, prije i kasnije, da bi saznali kako im je bilo!) – dvadeset i tri posto ukupnog keramičkog materijala, navodi na zaključak da je vinogradarstvo bilo način njihovog privređivanja, uz ribarstvo, za šta je dobre uslove pružalo Labeatsko jezero.

Mnogo stoljeća poslije njihove propasti, u četrdeset i pet grobova je nađeno šezdeset i jedno koplje, koja su sigurno nosili Gencijevi vojnici i novac, na kome je sačuvan njegov lik. Ako je vjerovati umjetniku koji ga je izradio. No, bilo kako bilo, taj lik živi. I sigurno je Gencijev.

* * *

Meteon se poslije toga rata ne spominje. Nema ga među gradovima.⁴

DOKLEA, GRAD SJEĆANJA PRIČA DJEVOKE DIOKLEE KOJA SE PRETVORILA U SJEĆANJE

Grad se najduže sjeća....

⁴ U iskopavanjima nekropole u Gostilju u Zeti, nađeno je šest primjeraka novca za koje se misli da pripadaju emisijama kralja Gencija, od kojih tri sasvim pouzdano. Jedan primjerak na aversu ima predstavu štita, a na reversu predstavu grčko-ilirskog šlema i natpis sa titulom i imenom kralja – ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΝΘΙΟΥ, kovan odmah nakon 180. godine stare ere, dok druga dva primjerka na aversu imaju predstavu mladića sa kausijom (ilirskim šlemom), a na reversu predstavu ilirske lađe i natpis sa titulom i imenom kralja, kovani oko 168. godine, neposredno pred kraljevu propast. Do danas se zna samo za petnaest primjeraka Gencijevog novca. Na njima živi njegovo ime, a na onima sa kacicom sa štitnicima za lica, pretpostavlja se da je njegov lik.

Plinije hvali dokleatski sir, a za vunu kaže da je bila veoma gruba.

Moje ime je bilo Dioklia i vezuje za nastanak grada koji je sagrađen prije nego su Rimljani sagradili Dokleu. Oni su razrušili Diokliu i izgradili svoj grad. Postoji vrijeme kada se gradi i vrijeme kada se ruši. Ovu priču priča moje sjećanje koje seže daleko prije rimskog. Od sjećanja podižem grad. Sakupljam rasute krhotine; istoriju, kamenje, mitologiju, legende. Ono što je podigla ruka graditelja, a srušila rušiteljeva ruka.

Dioklia je grad Dokleata, u njemu su živjeli moji preci. Poslije su došli Rimljani, oni su ga porušili. Od njegovih ostataka su izgradili novi grad. Ostaci nečega prošlog uvijek služe za nešto novo. U ovom slučaju kamenje Dioklie poslužilo je za temelje Doklee. Kamenje starog grada postalo je temelj novoga, koji je rađen po pravilima rimskog zidanja. Kada su obilježavali granice bedema, stalno su pominjali nekog Vitruvija i njegova pravila građenja, koja su namjeravali i ovdje primijeniti. I primijenili su ih. Sav narod bio je upregnut u gradnju. Rimski veterani su kao nagradu za ratovanje – dobili imanja oko grada.

Mjesto grada, a i sam grad, nalazio se na idealnom položaju, u blizini puta Narona-Scodra-Lisus, kojim su prolazili pokoljenja; putnici, vojnici, trgovci, skitnice i filozofi, a koji povezuje i poglavlja ove knjige. Tim putem je u Dokleu stigao rimski pjesnik Horacije, koji je neko vrijeme boravio u njoj. Razlog tog boravka nikada nije otkriven, a ni taj boravak potvrđen opipljivim činjenicama.

Nakon što je sagrađena, Doklea je stekla status res publice. Govorili su res publica Dodeatium. A to znači autonomija koju obuhvata pleme Dokleati, što govori o značaju koji su imali upravljači a ne veličina teritorije.

Polovinom drugog vijeka pominje me geograf Ptolomej. Oblik Doclea javlja se u svim rimskim natpisima, osim u jednom slučaju – spomeniku koji r(es) p(ublica) Docli(atum) posvećuje caru Marku Aureliju.

Konac mog sjećanja proteže se od davnina. Prekida se samo na nekim mjestima.

Pod imenom Dioclia pominje se u IV vijeku, u Epitomi za koju se smatra da pripada Eurliju Viktoru (poglavlje 39), gdje se prvi put kaže da je Diclia rodno mjesto cara Dioklecijana. To je nepouzdan podatak, kao i svako dovođenje tog cara u vezu sa ovim gradom.

I za njegovu majku se govorilo da se zvala Dioklia. Ime Dioclis, poznato je već s kraja i početka II vijeka (a to je vrijeme osnivanja Duklje), na jednom ravenskom natpisu Phalaeuas-a Dioclis-a, prgrina i kornilara.

Duklja proističe iz indoevropskog korijena – dhokli, sa osnovnim značenjem – taman, skrovit, crn ... Kasnije će iz toga poteći ime Crna Gora.

Poistovjetila sam se sa gradom, koji me pamti, kao što i ja njega pamtim.

Osnovana sam u doba Flavijevaca, za vremena cara Vespazijana. Doseljenici, veterani, u upravu vlasti su uveli moje Epikade, čiji rod seže do prvih početaka života na ovoj zemlji.

Ime Flavijevacase najčešće se susrijeće u ovom gradu. Oni pripadaju tribusu Qurina, kako se i zovu pripadnici ovdašnje najuticajnije porodice. Svojim položajem posebno se isticala porodica Marka Flavija Frontona, iz gensa Kurin.

Na mjestu grada oblikuje se njegovo sjećanje. Ono traje i kada grad postane ruševina i kad nestane. Tako je i sa mnom. Iz ruševine govori sjećanje.

Fronton je obavljao značajne funkcije u državničkoj vlasti i svešteničkoj hijerarhiji u Rizonu, Skodri i Doklei. Osim toga bio je rukovodilac značajnog zanatskog esnafa koji se bavio preradom željeza i drveta. Pripadale su mu najveće časti i zvanja. Ali veća čast je učinjena njegovom sinu M. Flaviju Balbinu koji je umro u šesnaestoj godini. Ostao je upamćen kao prvi, a i posljednji stanovnik Doklee, kome su podignute dvije konjičke statue, od kojih jedna pozlačena. Od ostalih istaknutih građana – grad pamti Marka Cezija Epidama, starješinu kastela Salthua. Pamtim ulice Via principales i Via triumphales. In porta urbis Doclea– natpis je poslije mnogo vjekova nađen kod istočnih vrata Širalije.

Pokušavam da se sjetim grada, trgova i hramova. Budim sjećanje. Po dužini ulice Via principales od sjeverozapada ka jugozapadu ređale su se važne građevine. Putnik koji je prvi put ulazio u grad nailazio je najprije na sjeverozapadnu kapiju. Dolazio je prvo hram sa dvorištem i manjom kućom, gdje je stajala carska statua s medaljonom boginje Rome. Tu je Fronoton služio carski kult Rima. Nedaleko od ovog bio je hram u koji se ulazilo sa sporedne ulice, posvećen Dijani, boginji lova. Ispred ulaza je imao stepenište.

U produžetku glavne ulice, ako me sjećanje ne vara, sa lijeve strane – ka zapadu, nalazile su se velike terme podijeljene na dva dijela, za muškarce i žene, sa građevinama za gimnastičke igre, bibliotekom i salom za odmaranje. Prostorije bijahu ukrašene lijepim mozaicima. Preko puta terme stajao je forum Doclee, s gradskom bazilikom. U jednoj nedavno otkrivenoj podzemnoj prostoriji bila je porodična grobnica Flavija Balbina. Bazilika je imala tri broda i bila je osvijetljena odozgo. Istočno od foruma bile su terme s mozaicima i još jedan hram.

Grad se sastojao iz dva dijela, zapadnog, sa velikim javnim građevinama pored Via principales, i istočnog dijela sa ranohrišćanskim hramovima. Centar grada se nalazio na forumu.

Nakon procvata, uslijedili su opadajući trenuci. Stradala sam 401. godine kada su me razorili Zapadni Goti, pa 489. godine, kada su me opustošili Istočni Goti. Njihovim proganjanjem 536., u vrijeme cara Justinijana, ponovo sam oživjela. Zemljotres koji se zbio godine 518., napravi od mene ruševine.

Došli su potom Avari 609., pa Sloveni 620 godine. I potpuno me opustošili.

Rušili su me mnogi neprijatelji, uprkos odbrambenom prstenu kojeg su činili utvrđeni gradovi: OBOLON, SAMOBOR, METEON I LONTO-DOKLA.

Sjećanje nije baš pouzdano. Ovo su samo krhotine na osnovu kojih je moguće sastaviti sliku nekadašnjeg grada. Ova priča je slika iz vremena srećnih trenutaka.

U grad se može ući kroz epitafe koji su ostali sačuvani i u kojima žive imena nekadašnjih stanovnika. Taj svojevrsni Katalog mrtvih, kako ga nazivam u knjizi Snovi u Doklei, u kojoj se bavim snovima stanovnika ovog grada.

Slučajno, ili nekim sudbinskim određenjem, uzimam ovaj:

I(ivi).O(ptimo). M(aximo)
 EPON(a)E. REGIN(ae)
 GENIO.LOCI
 P(ublius). BENNIVS.EG
 REGIVS. MIL(es).COH(ortis).
 VOL(untarium).ADIV(tor)
 PRINC(ipis). B(ene) F(iciarius). CO(n)
 S(ularis).V(otum).S(olvit).

.....

Jupiteru najboljem i najvećem,
 Eponi kraljici,
 Geniju mjesta.
 Publije Benije, odlični vojnik
 Kohorte dobrovoljaca, pomoć –
 ... konzularni beneficijar, zavjet učinio

Od brojnih stanovnika koji su u njemu živjeli, uživajući ovozemaljske trenutke, slasti i slavu, preživjela su njihova imena kroz 133 epitafa, koliko je uspjelo arheologu M. Pravičeviću da sakupi čitavih natpisa ili njihovih fragmenata sa kamenih ploča i ostataka kamena na koji su imena uklesana. Sa po nekom godinom i datumom koji su važni u ukupnoj historiji grada, koji se obnavlja u našem sjećanju.⁵

M. Bolica je Duklju posjetio 1614. godine i zapisao: *"Nad Zlaticom, u podnožju brda, na brežuljku koji kao da predstavlja vrh prelijepe ravnice, nalazi se drevni grad Duklja, koji je izgradio Dioklecijan. To je bila rimska kolonija. Ona je sada razrušena... Danas se još mogu uočiti osnove dvoraca i obrisi katedralnog hrama. Tu se nalaze izvanredni mermeri, mnoštvo stubova postavljenih na zemlju i kamenovi, koji su toliko tvrdi da je od njih jedva moguće odvaliti parče. Očuvale su se i neke boje, a na mnogim pločama se može pročitati ime Paula Emilija".* Ko li je bio taj Paulo? Šta je radio i kad je živio? Jeste bio. Potvrđuje ga ime koje je neko upisao i ostaci boja koje su ga prikazivale. Izbrisane su boje, a sa njima i lik. Kiše i vjetrovi su učinili svoje. Ostalo je ime i dok ono traje, trajaće i Paulo.

Obrisi njegovog lika trepere nad ruševinom.

Putujući ovim predjelima u X vijeku vizantijski car Konstantin Porfirogenet je ne pominje, a

⁵ Dokelati (Diocelati) su živjeli sjeverno od grada. Njihova lokacija se određuje prema njihovom plemenskom centru Dokeli (Dioclea ili Doklea). U Plinija ih nalazimo kao brojno i jako pleme. U vrijeme carstva su imali 33 dekurije. Ime ovog plemena može da je poteklo od „du-klou“, što znači na dvije vode. A Dokela je grad koji se nalazio na dvije vode, pa ovakav zaključak može imati logičnu opravdanost

pominje druge gradove tadašnje Zete. Ne pominje je ni ljetopisac, kasnije nazvan pop Dukljanin u svom djelu, a pominje četrdeset kraljeva u Prvaliji (Duklji) od kraja V do sedme decenije XII stoljeća, što znači da nastanjenog garda tada nije bilo. Ili je bio polunastanjen, bez vlasti i administracije koje podrazumijeva jedan grad, preduslov da ga pomene car kakav je bio Porfirogenet.

Postajući ruševina, grad je postao sjećanje koje u mom imenu nalazi prostor za trajanje. Šaputao je milozvučni glas djevojke Dioklee, koju sam slušao jedne aprilske noći, kada sam i zapisao njene riječi.

Od kamena iz Duklje zidana je Podgorica.⁶

MARTINIĆA GRADINA SVETLOPELEKOVE RIJEČI

Pored Gradca i Novogorda, Lontodokla je jedan od tri Porfirogenetova grada Velike Dioklitije. Moguća pretpostavka za mjesto grada uzima se Martinićka gradina. Satelitski grad Nova Duklja. Gdje je, nakon propasti Duklje i zemljotresa koju je zadesio, preživjelo stanovništvo našlo sklonište. Na brijegu koji ima idealnu preglednost na ravnicu, i idealne prirodne uslove koji omogućavaju dobru zaštićenost, podignuti su bedemi i kružne kule, sa hramom na sjevernoj strani, gdje se nalazila glavna kapija za ulaz u grad, putem koji se blago penje zavijajući oko brda, kojim su nekada dolazili brojni putnici, a moguć je bio i prilaz dvokolicama.

Ime Petra u grčkom natpisu sa bazilike, kao mogućeg ktitora, moglo bi se odnositi na Petra arhonta Duklje, poznatog sa olovnog pečata.

I sam sam u proljeće 2010. hodio tim putem, nakon što sam posjetio Gradinu, obraslu sitnim šibljem u blizini ove, gdje prema nekim tvrdnjama, počivaju zemni ostaci Svetlopeleka, dukljanskoga kralja. Naišli smo na ostatke građevine i praznu grobnicu. U bazilici na vrhu Martinića gradine, čiji su ostaci i dalje vidljivi, gdje se krunisao kralj Svetlopelek.

Nakon što sam obišao predio gdje je krunisan i umro, u san mi se javio taj kralj. U kraljevskoj odori i sa kraljevskim znamenjima. Dolazio je sa neke svečanosti, možda baš one na kojoj je ovjenčan kraljevskom krunom, ili iz rata, smrknut u licu, sa žigom neke važne odluke na čelu. Očiju nije imao, pa je sa sijedom bradom i širokim ramenima, ličio na Homera. Govorio je stihove koje su činile veliki poemu, nalik rijeci koja neprestano teče. Poželio sam da ih zapisujem, ali to nije bilo moguće. Bio sam bez pisaljke, pločica, pergamena, bez bilo kakavog materijala za pisanje. Slušao sam milozvučne riječi, kojima je opisivao bitke i događaje. Slažući ih u heksametere, pravio je grad.

6 Kao i svi drugi gradovi od Dikolecijana do Teodosija, Doklea se pretvorila u vojni logor. Iako nije bila na samoj granici, nju je u takvu situaciju dovela opšta politika posljednjih rimskih i prvih vizantijskih careva. Do 602. godine je trajala a onda je – umirala tihom smrću. To umiranje traje do danas i trajeće još toliko. Umirući, ovaj grad oživljava u našem sjećanju, što je jedinstvena pojava u životu i smrti gradova. P.S. dopisano 28. maja 2011.

– Kakav je to ep? – pitao sam.

– To je naš ep, za koji se vjeruje da je izgubljen, ali on je sačuvan u mojoj glavi, nosim ga već stoljećima. Čekao sam čas i vrijeme da ga nekome prenesem, da ga zapiše, pa tako i darujem današnjim pokoljenjima, koja su bez svijesti o svom trajanju. Trebalo bi ga njima govoriti, da bi shvatili ko su. Zamolio sam da sačeka, kako bih pribavio nešto čime bih zapisao ono što je govorio. Nije imao vremena za čekanje.

– Ovo je trenutak kada sam oživio. Ko zna da li ću se ikada više pojaviti.

Shvatio sam značaj trenutka, ali i svoju nemogućnost da se dohvatim pisaljke ili bilo čega drugoga, kako bih zapisao ono što govori. Pokušao sam da za njim ponavljam heksametre koji su činili ep-grad, ličili na bedeme, temelje, utvrde, kule, hramove, palate. Grad se stvarao u mojoj mašti, ali nijesam mogao upamtiti ono što je govorio. Riječi su bile opore i tvrde, nijesu u pamćenju nalazile prostor za dalje trajanje, pa sam odustao. Vidjevši da neću ispuniti zadatak koji mi se ukazao, rekao je:

– U kamen ukleši ovo što ti govorim!

Nijesam imao alati kojima bih uklesao kraljeve riječi. Preda mnom je bio razoreni grad. Zamišljao sam kamene ploče i na njima uklesane riječi. Dar koji se smrtnima rijetko nudi. Zadivljujuća je bila ta slika.

Svetopelek je otišao iza zida bazilike. Još neko vrijeme su se čule njegove riječi. Onda je utihnulo njegov glas. Pokušao sam naknadno da se prisjetim, kada sam se domogao pisaljke i glinenih ploča, pošto sam vjerovao da je najprikladnije takve riječi utisnuti u glinu, kao onaj ep iz starog grada Uruka, ili uklesati u kamen.

Dobavio sam pribor, došao u ruševine. Pred bazilikom su bile prazne kripte, gdje su bili sahranjeni dukljanski kraljevi, među kojima i on. Neko je ukrao njihove zemne ostatke.

Nijedan heksametar nijesam mogao uklesati, jednostavno zato što se nijesam sjetio ni jednog od mnoštva stihova koje je kralj izgovorio. Uspjelo mi je samo da sačinim ovaj zapis, koji je dio poeme – Grada u kome smo svi nastanjeni. Nevidljive, možda i nepostojeće, no u našem sjećanju prisutne LONTODOKLE. Koji su naselili stanovnici Doklee, nakon njene propasti, i stanovnici iz romejskih gradova, poslije sukoba sa Vizantijcima.

Kada će se Svetlopelek ponovo pojaviti i da li će prilikom te moguće pojave govoriti uzvišene heksametre, ne zna se, kao ni da li će biti utvrđeno postojanje Lontodokle.⁷

Neke ruševine i danas tamo stoje: ostaci hrama, puta, grada, grobnica. Treba pronaći njeno ime koje je sigurno uklesano na nekom od tih kamenova. Onaj ko pronađe ime, otvoriće grad. Pripravan sam, sa pisaljkom i priborom. Iako se pojavi, ko zna da li će ponoviti heksametre koje je izgovorio u snu proljeća 2010. Možda je to bio njegov san koji sam ja

⁷ ET GLORIA BEATO MIX. Ovo je dio natpisa nađen na slomljenom kamenu na lokalitetu Martinica gradine. Ispred ET GLORIA, prema tvrdnjama dr Rotkovića svakako je stajalo HONOR, dakle – "čast i slava" nekome ko je već imao tuulu "blaženoga". Na Martinica gradini bilo je sjedište Ecclesiae dioclitiane, na šta upućuju ostaci trobrodne bazilike, koja je morala imati funkciju zbog koje je ozidana. Pored toga, tamo su ostaci velikih (biskupskih, kraljevskih?) grobova. U praznoj kripti na Šipkovoj glavici, uzvišenju koje se nalazi nedaleko od Gradine, pretpostavlja se da su počivali zemni ostaci kralja Svetlopeleka. Sad je kripta prazna, u šta sam se uvjerio prilikom posjete Gradini u proljeće 2010.

sanjao, dok sam tražio Lontotoklu i krundibnenu crkvu dukljanskih kraljeva. Lontodokla je naša Atlantida. Svaki narod ima Atlantidu za kojom traga.

Tragajući za njom, mi tragamo za sobom. Lontodokla nam je potrebna, kako ne bi zaboravili ne sebe. Za sada smo narod koji luta i sumnja u svoje ime i svoje postojanje. Drugi su uspjeli da prekinu zlatnu nit našeg dugog trajanja i stvore praznine koje žive u svakom od nas pojedinačno i u nama skupno.

Bio je to Svetlopelekov glas.

SPOLIJE

Prilikom gradnje novih gradova sa prethodnih obližnjih građevina korišteni su krupniji fino obrađeni komadi kamena. To su takozvane antičke spolije koje se lako prepoznaju u Katedrali na Martinića gradini. Neke od spolija su bile upotrijebljene u sličnoj ili približnoj funkciji koju su prvobitno imale, dok je nekima data druga namjena. Kada se jedna oveća arhitravna greda upotrijebi za postolje oltarske pregrade, dvije su jasne poruke koje proizilaze iz te činjenice: prva, da je bilo lakše dovući kamenu gredu sa nekog obližnjeg antičkog lokaliteta nego konstruisati novi stilobat od tesanog kamena, bilo da je riječ o jednom velikom ili većem broju manjih kamenih tesanika, i drugo: da je negdje u blizini postojala neka antička građevina, rimska očigledno, reprezentativnih dimenzija i fine arhitektonske obrade. Zato je moguće pretpostaviti da su duge i teške majstorski obrađene kamene grede kojih na gradini ima u priličnom broju dovođene sa antičke Duklje. To znači da je Duklja već bila porušena, pošto su se takve grede mogle izvlačiti iz ruševina i ugrađivati u Lontodoklu, ili novu Duklju, satelit stare Duklje koje su graditelji ugrađivali. U Lontodokli se našla stara Duklja. To nije nepoznat slučaj. Troji, koju je razrušila ahajska vojska, prethodilo je dvanaest Troja koje su prije ove na površini vidljive, a čije slojeve su arheolozi identifikovali. Pretakanje starog u novi grad, pojava je koja datira od Ura Haldejskog, jednog od najstarijih gradova na svijetu.

Postoji više fragmenata antičkih spolija za koje se ne može tačno odrediti kako su bile upotrijebljene u bazilici na Gardini u Martinićima. Treba istaći dijelove vijenca, zatim jednog četvrtastog stupca, jednog prislonjenog polustuba i jedne rimske nadgrobne ploče. Zatim, dijelove stabla stuba velikog prečnika. Ima i ravnih ploča bez omanenata.

Za jednu od njih se može pretpostaviti da je ploča oltarske trpeze.

OLCINIUM – GRAD KOLHIĐANA

Ključ za ulazak u ovaj grad je natpis na antičkom postolju na žrtveniku, na kome piše *TO KOINON TON LATOMON ARTEMI <DI> TI ELAFOLOI*. Što u prevodu znači *ZAJEDNICA KAMENOREZACA ARTEMIDI ELAFAVOLI*.

Mi smo Kolhiđani, zapisao je Apolodor, vođa Zajednice kamenorezaca.

Putovali smo morem, a krenuli iz Delfa, proročišta koje nas je ovamo uputilo. Pitija koju smo

posjetili rekla je da treba da se ukrucamo na brod, plovimo morem dok naiđemo na kamenu hrid, na kojoj ćemo sagraditi grad. Tako su odlučili bogovi i tu odluku treba poslušati, rekla je Pitija.

Nije nas pratilo mirno more, na putovanju na koje smo ubrzo krenuli. Posejdon je čitavo vrijeme bio uzljučen i uzmučen. Talasi su toliko udarali o bokove broda, ali naš vješti kormilar je savladavao sve prepreke, molitvama stišavao bijes morskog boga. Znao je kretanja zvijezda, po njima se upravljao. Putovali smo, zamišljajući hrid koja će biti slična onoj koju je Pitija opisala, nagnuta nad isparenjem koje se dizalo od lovora.

Vodio sam vješte zidare i kamenoresce koji su bili udruženi sa zaštitnim znakom Artemide, čiji smo žrtvenik postavljali u gajevima, gdje god smo radili. Imalo smo jasan i cilj i zadatak. Napokon smo ugledali kamenu hrid, brzo smo znali da je to ona koju tražimo. Slijedili smo mapu na kojoj je bila naznačena. Nijesmo odmah našli teren pogodan za pristajanje, ali smo nekako pristali u jednu uvalu. Iskricali se, pronašli mjesto gdje smo odložili pribor i šatore, uredili prebivalište.

Nekoliko dana smo obilazili okolinu, a da nijesmo naišli na čovjeka. U brdima su se čuli glasovi nepoznatog jezika.

More je bilo bogato ribom, pa nam hrane nije nedostajalo. Krenuli smo da obilazimo hridinu. Nije bila povoljna za grad. Glavni majstor je crtao i mjerio. Dosta dana je u tome proteklo. Počela je da nas obuzima dosada. Mnogi su posumnjali u naum za kojim smo krenuli. Kome će ovdje trebati grad? U trenucima kada su sve više počele da nas savladavaju sumnje, krenuli smo na znak našeg predvodnika, koji je poznao sve vrste kamena. Pošto je ispitao okolinu našao je kamen žučkaste boje, lak za obradu, a otporan na kišu i studen. Počeli smo da vadimo i od tog kamena napravili smo hram boginji Artemidi, našoj zaštitnici i predvoditeljici. Nepristupačan teren nije nam dao da naš posao odmah bude vidljiv. Trebalo je vaditi kamenje, dovlačiti ga na sprave koje je graditelj dao da se naprave. Suviše smo sićušno izgledali pred prirodom koja je bila nenaklonjena našem naumu. Ali nijesmo posustali. Uvjereni da nam neka viša sila daje snagu. Da će grad biti lijep, prepoznatljiv među gradovima, čuven nadaleko. Bedemi su se tek nazirali. Boroba s kamenom nije bila ni malo jednostavna. Ljudi sa brda su se približavali, s nepovjerenjem gledali na nas. Ponovo se vraćali u svoja neugledna staništa. Želja da nam se pridruže bivala je sve veća. Mislili smo da zajedno sa njima, udruženim snagama, možemo sagraditi ono što smo naumili. Nedovoljna su trideset i tri kamenoresca, da bi napravili grad na tako nepristupačnom terenu. Trebalo je argata i pomagača.

Jednog dana, oni domoroci i mi došljaci, pružili smo ruke jedni drugima. Oni su počeli da dovlače kamenje, upregli su životinje. Sada je to išlo mnogo brže. Grad na hridini je dobijao oblićja. A mi smo na svaki kamen, koji bi prethodno obradili, utiskival znak. Protomajstor je sastavio traktat u čast grada. Nama je dao u zadatak da ga uklešemo, pa tako ostavimo kao zavještenje onima koji će na osnovu tih znakova, ukoliko bi grad bio jednom srušen, moći da ga ponovo sastave. Brižljivo smo uklesivali znak po znak, kako nam je govorio Apolodor. Radili smo sve prema njegovim upustvima. Domorocima to nije bilo jasno. Nijesu

imali svoje pismo. Ali su imali znakove na osnovu kojih su ostavljali tragove u trgovini, na kamenim stelama.

Mrtve su sahranjivali u mogile, bez natpisa, te se nijednom nije očuvao pomen. Sa završetkom zemnog puta, završavao se svaki njihov trag. Nosili su ih u sjećanju. Sjećanje je nepouzdan, blijedi. A i ko bi toliko mrtvih nosio?

Kako gradnja bude odmicala, upoznaćemo njihove običaje, narav, kultove koji su ih držali na okupu. Bogove koji su se razlikovali od naših, imali su istu svrhu. Da zaplaše i da regulišu život zajednice. Što je, kao i kod nas, bila uloga bogova.

Prema već ustaljenoj i kod Grka dobro oprobanoj formuli, grad je dobijao svoje konture. Napravili smo akropolj i agoru.

Došle su njihove žene, donijele hranu nama i njima. Izgledale su divlje, ali naočite. Gledale su u nas, bili smo stranci, pa samo zato pobuđivali njihovu radoznalost. Neke su se u nas i zagledale. Pravili smo se kako ih ne primjećujemo, da ne bi izazvali ljubomoru, kod muževa – ratnika. Na svom jeziku pjevali su pjesme, slušajući ih imali smo utisak da sa njima pjeva svaki kamen, drvo, zemlja. Brda u kojima su bili nastanjeni.

Grad je rastao, na zadovoljstvo nas koji smo gradili i njih koji su nam pomagali. Za sedam godina smo ga završili, uz njihovu pomoć, a kada smo i posljednji kamen uzidali, uklesali smo naziv naše zajednice. Da ostane za pomen, da su ga podigli Kolhidani.⁸

Otišli smo jednog dana, ostavljajući nenaseljen grad. Vjerovatno su ga naselili oni što su nam pomagali u gradnji – Iliri. Zapravo to su učinili naši sunarodnici – budući kolonizatori jadranske obale. Taj grad će biti prvi u nizu gradova prethodnika buduće velike grčke kolonizacije do tada divljih, ali egzotičnih i bogatih obala. Na nekim i gradova koje bijahu podigli Iliri.

Tek će se kasnije ispostaviti da je to građeno za njih i da je to bila prva stanica na njihovom velikom kolonizatorskom putu.

Ova priča je ostala da živi, a mi smo u naziv grada utisnuli ime Colcinium.

To ime se vremenom mijenjalo. Naziv ni jednog grada nije doživio tolike promjene u svom imenu. Qil – hi – Qilhi – Qulha – Colchis – Colchion – Colchinium – Olchinium – Olcinium.

U tom imenu živimo mi Kolhidani koji smo ga gradili. Plinije Mlađi svjedoči da se Olcinium ranije zvao Colchinium, po Kolhidanima koji su ga osnovali. U VIII vijeku prije nove ere ovaj se oblik javlja u vezi sa Argonautima u grčkoj literaturi.

⁸ U VI vijeku prije nove ere Kolhida je bila kraljevina sa većim brojem urbanizovanih naselja, s razvijenom zanatskom proizvodnjom i novčarskom privredom poznatom u čitavom antičkom svijetu. Kovala je svoj novac, ali on nije dovoljno proučen. Upravo u to vrijeme, VI-V p.n.e. vijek, može se staviti osnivanje Colchiniuma-Olcinium-a, po Pliniju na mjestu današnjeg Ulcinja.

Sjeverni bedem Ulcinja nalazi se na dijelu grada prema kopnu - isti je i kao bedem Troje VI. Olcinium je prirodno zaštićen na prilazima s mora, najviše ispružen prema Otrantu i Magna Greciji na Apeninskom poluostrvu, kao da mu je, s njenim gradovima i kolonijama, bilo stavljeno u zadatak da zatvara Otrantska vrata. S njegove se citadele mogao dati znak dimom na rt Dodonu, južnije od Lissus-a, a s njega na citadelu koju su dorski Grci s ostrava Korikire podigli na jednom brdašcu, iznad Epidmanosa, od III vijeka prije nove ere Dirahiona, kojeg latinski pjesnik Katul naziva „...krčmom Jadrana“ (Dyrachium Hadrie taberna“).

Javlja se i u Hesiodovoj istorijskoj „cikličnoj poeziji“ (Theogonia, 337–340) i kod Empelosa sa Korinta. Apolonije Rodski, u III vijeku prije nove ere, govori o naseljavanju nekih Kolhidana u oblasti Eneheljaca (Argonautika, IV, 516).⁹

Na ponekom kamenu koji je bio dio zida, a sada je razbacan naokolo, može se i danas naći znakove koji su ostavio Apolodor i njegovi pomagači. Nikome nije pošlo za rukom da ih odgonetne. Nemoguće je okupiti kamenje nekadašnjeg Olcিনিума i složiti znakove u tekst koje je ostavio graditelj. Možda će to jednom neko i uraditi, i sastaviti priču o nama. Njegov glas se čuje iz temelja Olciniума.

RIZINIUM – RIZON

U ovaj gradić ući ćemo s pjesmom koju je u Lambezi spjevao Medaurije, konsul i legat, rodom iz Riziniума, prognan iz svog grada, da bi ga preostali dio života sanjao u izgnanstvu, danonočno priželjkujući da se vrati. Svoje stihove posvećene bogu vatre i izgnanosti Medauru, u kojima slavi eakke zidove kojima je bio ozidan njegov grad, dao je da se urežu na zid hrama boga Asklepija. Ime konzula, legata i prognanog pjesnika izbrisano je (vir domanatae memoriae). Ali su ostali stihovi i ostao je pomen grada, nastavljajući da živi u njima.¹⁰

Iz Riziniума sam prognan u daleke krajeve Lambezia, zbog spletki i intriga koje su oko mene počeli da pleću zavidljivi ljudi, kako bi me lišili zvanja koja sam imao. Odupirao sam se koliko sam mogao, ali su oni to činili toliko spretno, da su upravitelji grada podlegli njihovim pričama, uslijedilo je izgnanstvo, kao blaža kazna. Uzmicanja nije bilo, suprotstavljanja još manje, pa sam se ukrcao na brod i krenuo. Daleke obale Lambezia su me prihvatile, kao i njihovi stanovnici, čiji sam jezik naučio. Šetao sam, pisao stihove, blažio bol koji jeiz dana u dan bivao veći. Preostale dane života na pustim obalama provodio sam sam razgovarajući sa pticama i talasima u kojima sam razaznavao šum mora koje je zapljuskivalo riziniumske obale.

Čeznuo sam za riđim brdima gdje je nestala posljednja kraljica Ilira. Među rijetke cvjetove koji izniču između kamanja, vidio sam nebo, i njene oči na njemu.

⁹ U doba dominacije Grka, Ulcinj je bio jedno od najstarijih zonskih naselja na jadranskoj obali.

Grči su ime Kolhidinjum zamijenili nazivima Olciniuum, Ulcinion i Helcinion. Jedan period u njegovoj istoriji vezan je za Ilire i Tračane. Ostaci mogila – ilirskih grobnica, svjedoče o postojanju antičkog naselja ilirskog stanovništva, odnosno pripadnika plemena Olciniatae. Mogle su najbrojnije na lokalitetu Čeret. Za vrijeme Rimljana, Ulcinj je doživio značajan ekonomski i kulturni napredak, prvenstveno zbog toga što se nalazio na pomorskom putu koji je povezivao Dyrrachio (Drač) i Epidaurus (Cavtat). Tada je u okviru Naronskog konventa imao status "oppida civium Romanorum", što je podrazumijevalo da je grad bio sa naročitim privilegijama. Reformama cara Dioklecijana 297. godine, on je izdvojen iz provincije Dalmacija i pripojen novosnovanoj provinciji Prevalis. Formiranjem Prevalisa inteziviran je proces hristinizacije stanovništva, koji će biti okončan krajem IV vijeka. U to vrijeme preko Ulcinja vode važni putevi koji grad povezuju sa Dračom, Skadrom, Kotorom i Dubrovnikom. Ovim putevima se iz Ulcinja izvozi koža, meso, riba, drvo...

¹⁰ Sudbina kralja Balajosa ostala je nezabilježena. U ljetu 2010. godine nađeno je na arheološkom lokalitetu Teutina grada 4.600 novčića sa njegovim likom. Jedino na tom novcu živi pomen na njega.

A gdje je njegovo kraljevstvo i da li je lik sa novca lik koji je živio sa tim imenom?